

Matej Čolig

Filozofski fakultet u Zagrebu

mcolig@ffzg.hr

TOČKA URUŠAVANJA

SAŽETAK: Simbolizacija i jezik ustraju u susretu s onime nerazaberivim. Ono je blisko povezano sa sferom Realnog od koje čovjeku pristižu izvori nesigurnosti, a kao krajnji dokidač dovoljne pozicije opstaje nagon smrti. Zbog njega neprestano nastaju praznine, one traže ispunjenje, stvaranje pozitivnog mjesta odakle će se izaći ususret negativitetu. Mnoge su značajke identiteta, bilo svjesno bilo nesvjesno, zadržane – ponašaju se kao nakupina i raspoređuju se ovisno o svome naboju. Na nekome se dijelu toga sklopa može javiti krizna točka i proširiti svoj utjecaj na cjelinu dovodeći u pitanje njeno postojanje. Biološka smrt pripada prirodnome procesu, ali smrt neprestano prijeteći kao oblik poništavanja, tjera i pojedinca i društvo u granične situacije te pokazuje kakva je težina slobode. Urušavanju se suprotstavljaju otvorenost, moć slučaja i ustrajnost da se s drugima iznese točka za novo kretanje.

KLJUČNE RIJEČI: točka urušavanja, nagon smrti, Realno, praznina, zadržavanje, otvorenost

1. (Uvod)

Egzistencija uronjena u različite postavljene nastoji odolijevati silama nagona tako što gradi obrambene mehanizme. Nepostojanje jedinstvene čvrste točke posljedica je pozadinske praznine i njenog poništavanja sklopova za održanje. Smrt je potpuno urušavanje izravnog djelovanja, brisanje mogućnosti da se bude. Tijekom života pak dodiri između dvoje prekriveni dijalektikom negativiteta bivaju pod pritiskom urušavanja zbog svoje krhkosti i izloženosti izmičućim zbivanjima. U tome se krije moć da se pristane na izmicanje, da se u njima traže nosive formule čija se čvrstina razvija zbrajanjem odbijenih napada.

2.

Misao Edgara Morina o pobjeđivanju smrti putem jedinog mogućeg načina – uklapanjem u život¹ – podrazumijeva postojanje polja simbolizacije. Ono pruža čovjeku zahvaćanje zbilje te njeno ustrojavanje tako da se slobodne silnice prevode u organiziranost zadovoljstva i mira. Smrt bi bila uvijek-već izmičuća točka čije postojanje stvara kretanje. Zatvaranje procesa, dovršenje tijekom razlika kao želje stoje u suprotnosti s logikom bitka jer on u svojoj strukturi sadrži neistraživost nebitka. Što smrt u sebi nosi? Kako se njena težina može usporediti s težinom života? Na kojem se mjestu javljaju strah i tjeskoba te zbog čega? Čvrstina i koherentnost našeg identiteta rado prihvaćaju sve što doprinosi obliku za hrabrije izlaske među druge, no oko čega ili u čemu se razvijaju sadržaji za polazak? Ako u središtu našeg bića te u središtima drugih stanuje praznina,² što omogućava smislenu realnost s obzirom na ulogu sadržajnosti situiranoj u opreci praznine i punoće ili prisustva? Nagoni života i nagon smrti svaki iz više bliskih smjerova potiču djelatnost, zadržavaju protok kretanja uz istovremeno započinjanje novih usmjerenja. Nedostatak u bitku, ono što nije, što nedostaje izazivajući poticaj pripada trenutku promišljanja prisilnog izbora između nastavka i poništenja. U trenutku života, unutar uokvirenog dijela kretanja, motivacija za buduće ulazi u bivajuće iz svega što jest ili dolazi od snage pripadne ničemu. Ništa za sebe postoji kao izraz odmjerenja, izbacuje svoja nepostojeća prema onima u bivanju da ih prihvate. Smrt kao jasna točka razdjelnice boravi u drugim oblicima među svime što može biti različito.

Kako se čovjek može motivirati smrću? Polje metafora za prikaz jedne riječi i mnogih stanja u jeziku označava napor da se pojedinac prikaže te da popuni rupe i praznine u govoru bitka. Zagonetka smrti i prateća joj muka, silna širina opisa njenih dijelova poput ne-puta, ne-svijeta i drugih nemogućnosti kao da nude točku prvotnog polazišta. Neprestani dolazak ili spuštanje na sve nižu razinu unutraš-

¹ Edgar Morin, *Čovjek i smrt*, str. 467.

² Ellie Ragland, »Lacan's Concept of the Death Drive«. U: *Essays on the pleasures of death. From Freud to Lacan*, str. 94.

njosti jastva odakle se promatra, zbraja i oduzima te izlazi u svijet s nekakvim čvorištem posjedovanja bitno pripada razmjeni linija svijeta. Kratka tvrdnja da “nagon smrti boravi u središtu života”³ vodi prema tome da simbolički poredak kao ustrojstvo stvoreno radi održanja u sebi sadrži patnju izazvanu gubitkom, prazninom i nedostatkom. Drugi, kao dio simboličkog, u sebi sadrži traumatski element, ono što izmiče zahvaćanju jezikom i drugim načinima izgradnje zbilje. Nepostojanje fiksne točke i čvrstog oslonca pušta subjekta da razmišlja o svome plutanju i tjera ga na susrete s izmicanjima i na gradnju funkcionalnih aparata. Oni nelagodu i druga stanja potresenosti razmatraju tijekom svog nastajanja dok bi mir i ugoda bili ono što težnja kani ostvariti. U Jaspersovom pojmu graničnih situacija upisane su temeljne egzistencijalne koordinate proizašle iz komunikacije članova u odnosu spram “smrti, patnje, borbe [i] krivice”.⁴ Pri postavljenosti u svijetu, čovjekov se privremeni korijen izlaže pogledima stvaranja i razaranja te njihovim pitanjima o tome što on jest i što želi. Odgovori se proizvode intencijama i onime izvan njih, a svrha im je obrana nositelja i nalaženje prikladnog mjesta.

Trostrukost prefiksa “samo” u frazi “samostvaranje samosvojnog samobivstva”⁵ iziskuje drugost u bivanju i pokazuje značaj razmjene gdje ono ponuđeno, ali i ono nehotice primljeno prolazi cijelim bićem i upisuje se u njega. Novi slojevi potvrdu zamjenjuju sumnjom i otvorenošću, negacije se gomilaju jedna preko druge i uvijek iznova kazuju, ili barem mogu kazivati, da ono ispred ima snagu razrješenja. Smrt je upisana u kôd postojanja kao granica mogućnosti predočavanja i takva predstavlja potvrdu konačnosti. Otvorenost budućnosti nudi znak, oslikan točkama skrivenosti i nedostatka, za prepoznavanje mjesta nadilaženja i prekoračivanja. Pritisak pak što ga nagoni svojom neuhvatljivom i zamršenom strujom stvaraju postavlja čovjeka u sumnjajuću strepnju i ispresijecanost različitim smjerovima. Boravak u bivstvu dijelom poznatom i otvorenom, a

³ Ibid., str. 103.

⁴ Ljubomir Tadić, *Zagonetka smrti. Smrt kao tema religije i filozofije*, str. 149.

⁵ Ibid., str. 150.

dijelom tamnom i mutnom⁶ protegnutom u takvoj izmjeni čitavog trajanja mogao bi biti uspoređen s izmjenom života kao svjetline i smrti kao tame ničega. No za to je potrebna dodatna svijest da je to izmjena, da uvijek iza jednog slijedi drugo te stoga treba razvijati unutarnju pripremljenost i razmatrati uzroke moguće promjene te ih dijelom predvidjeti.

3.

Freudov pojam nesvjesnog povezan je sa smrću kao sila prisutna u svom izmicanju, u svojoj neuništivosti i zbiljnosti. U proizvodnji značenja, svijest i njeni dijelovi nastoje “sakriti opipljivu prazninu ništavila i besmisla – smrt – u središtu prividnih (...) pojava”.⁷ Za taj je proces konstitutivan promašaj, jer snaga viška, onoga što je nemoguće zahvatiti i što uvijek preostaje, onemogućuje zadovoljenje ispunjenja. Smrt kao točka urušenja potvrđuje proces na cjelovitoj individualnoj razini svojim prekidom života, onoga što je uvijek neostvareno, jer ne postoji nešto poput idealnog i potpunog pogotka. Ovamo mogu stupiti apsurd i s njim povezana rezignacija te čak i potpuno odustajanje. Ono je, u obliku samoubojstva, za Camusa temeljno pitanje u promišljanju ljudskog života.⁸ Dvojba između njega i obnove⁹ jest odluka o odnosu spram apsurda te načina kako će se u njega ući. Apsurd je značajno izbio nakon urušenja dominacije Božje zaštite kada su religijski okviri određivali moral i bilo je smatrano da mnogo toga nije dopušteno. Nakon “smrti Boga” očekivalo se je da će ograničenja popustiti, no regulacije su se, umjesto toga, premjestile ili presvukle u drugi oblik. “Ateizam je” – kaže Tadić – “većini nepodnošljiv, jer čovjek ne može bez samoobmane u punoj svijesti na sebi samom stajati”.¹⁰ Pritisak brojnih sila bode čovjekove noge na tlu, nudi mu da odustane, a takva ponuda ne do-

⁶ Ibid., str. 174.

⁷ Ellie Ragland-Sullivan, “Death Drive (Lacan)”. U: *Feminism and Psychoanalysis. A Critical Dictionary*, str. 59.

⁸ Albert Camus, *Mit o Sizifu*, str. 9.

⁹ Ljubomir Tadić, *Zagonetka smrti*, str. 214.

¹⁰ Ibid., str. 155.

lazi jednom, ne u istom obliku te njeno mjesto porijekla može biti sitno i bilo kako obojeno. Tražiti u tome smisao značilo bi odupirati se i hvatati uzroke, graditi primjer, referentnu točku za zajedničku borbu, ukazivati na slijepa mjesta čije će nejasnosti i izazovnosti ostati poticaj.

Naslov Mallarméove poeme glasi “Bacanje kocki nikada neće ukinuti slučaj” i označava sve ono iza granica simboličkoga, svijet ovladanog i ovladavanja nasuprot živom tijeku sitnih čestica. Lacan bi ono neukidivo nazvao Realnim, onime iz čega izlazi nagon smrti.¹¹ Također bi “objektom *a*” označio pokušaje i njihova ostvarenja da se praznina, otvor i nedostatak ispune, da im se unese sadržaj s namjerom trajnog postojanja. Pojam zadržavanja sličan je takvom ispunjenju uz razliku što on pozitivna stvaranja vidi kao svjesno ili nesvjesno pristajanje uz sadržaje te, nakon određenog razdoblja privajanja, preuzima nova odbacujući ili ne odbacujući stara. Netko se zadržava uz određene ideje dok tijek stvarnosti prolazi njime ostavljajući traga te iz određenog spleta u tome zbivanju proizlaze novi poticaji. Tijek bi se mogao nazvati nagonima, onime što u sebi djeluje na druge, stvara izraze i manifestira se. Ponavljanje i u kontekstu zadržavanja stoji u vezi s investicijom u sadržaj, te će on nakon prvih pristajanja izazivati odbojnost, doći će kraj vezivanja za njega. Biti jedno s njim poriče nagon smrti, prekid i nemogućnost da veza, bila ona između para, skupine ili pojedinca i predmeta, održi užitak i trajnost.¹² Paradoks je u tome što pojedinac istovremeno ne može bez drugog, onog u njemu prisutnog što ga gradi i za što se ne može reći tko je pravi vlasnik i što ga taj drugi izbacuje iz okvira, lomi mu identitet te biva nedokučiv izvor. To može ići tako daleko da je teško reći tko je imao većeg udjela u nečijem samoubojstvu – društvo kao takvo sa svojim postavkama ili pojedinac bez minimalne čvrstine.

Postavljanje okvira u simboličkom prostoru s njihovom ulogom regulacije zbivanja može poricati slobodu te prirodnom i nužnom držati određenu konvenciju. Da bi uopće bila, sloboda mora pred-

¹¹ Ellie Ragland, “Lacan’s Concept of the Death Drive”, str. 151.

¹² Ellie Ragland-Sullivan, “Death Drive (Lacan)”, str. 58.

stavljati mogućnost nadilaženja razina i biti proces permanentnih oslobođenja. U vezi između slobode i samoubojstva, “u trenutku kad čovjek kaže samome sebi da može odbaciti život, on je već slobodan, premda na čudovišan način”.¹³ U pripadnosti samome sebi i svojoj slobodi, čin potpune negacije nastoji ono prisutno izbrisati kako bi otvorio ulaz mogućnostima i porecima. Moć dokidanja dijelova svog života, ulaganje u nemir prostiru se zajednicom objedinjenom u stalnosti i kolanju slobodnih sila: točka stabilnosti sebe uvijek nanovo gradi na rezultatima proturječja. Smrt povijesnog trenutka upisana u Hegelov koncept dijalektike negativiteta gdje život izbija iz poništenja radi budućnosti predstavlja uvjete događajā. Odnos između dvoje nejednakih razvija se u ovim fazama: zavist zbog prepoznate nadmoći drugoga, rad na dozezanju i nadmašivanju te održanje pozicije pod prijetnjama drugih zavidnih. Unutar polja individuuma razvoj se kreće zamjenom i nadograđivanjem postavki poteklih iz spontanosti te želja za smještanjem u mrežu zbivanja. Takve su težnje posljedica neugode napetosti i necjelovitosti identiteta, gubitka zadržanih sadržaja i otvorenosti za kolanje podražaja.

4.

Proces vezan uz točku urušavanja označava permanentnu izloženost ranjivosti, nemanje fiksnog ustroja otpornog na izmicanja. Točka urušavanja i jest i nije jedna, dio je polja nerazlučivog utjecanja, no može funkcionirati kao pomoć za lociranje propusnosti. Smrt bi bila točka urušenja, prestanak prijemčivosti za urušavanje i za otpor prema njemu. No što se urušava u zbilji pojedinca i zajednice? Je li moguć otpor i kako bi izgledao? Prostor je simbolički ustrojen od ulaganja i građenja zbilje radi održanja. No krhkost odnosā te nemogućnost zadovoljenja proizvode ranjivost prostora boravljenja. Svakoj radnji prijeti ukinuće, rizik unosi svoje ugrožavanje u sitne pore odluka te je stoga pripremljenost na urušavanje ili nepotpunost lukava metoda u borbi s postavkama. U postavljenosti bićā u svijetu, a napose ljudi, korisno je zbog straha i strepnje promatrati i

¹³ Jean Améry, *Dići ruku na sebe. Diskurs o slobodnoj smrti*, str. 136.

predviđati gdje bi se nešto moglo urušiti ili gdje se urušava kako bi se na tim mjestima gradilo nešto novo i čvršće. Primjerice, u susretu dvoje ljudi gdje je, Hegelovim pojmovima, netko gospodar, a netko rob, potonji u gospodaru traži točke urušavanja, nedostatke i rupe u konstituciji, jer će mu one otvoriti prostor za osporavanje slike i jačanje njegovih poredbenih ulaganja. Nadređeni nije snažan i čvrst kakvim se može činiti, u njegovim se mislima kriju sumnje, tjeskoba i nesigurnost slabe postavke, a krajnja bi mogućnost urušavanja konstelacije bila smrt u obliku bolesti ili samoubojstva. Hvatanje i zadržavanje sadržaja nastoje oduprijeti se izvorima takvog nagona smrti i njegovim uobličnostima u onome stranom, patnji, depresiji i očaju.

Misao da će se biti prah i njezino što češće ponavljanje radi upisivanja u svijest razvijaju prisan odnos s konačnošću. Slično je i s točkom urušavanja kao stavom ili obrambenim mehanizmom gdje se ona može primijeniti na bilo što: na smrt bližnjeg, poniženje ili na druge negativitete u dijalektici. Ako postoji nešto pozitivno, ono je takvo u odnosu spram nečeg drugog te ima svoje mjesto u paru razlike. Članovi para nisu strogo niti jasno odijeljeni i međusobno se uvjetuju i dokidaju. Svako ukinuće ili svaka promjena u onoga tko doživljava izaziva reakciju, no s obzirom da je promjena povezana sa subjektivim ulaganjem i očekivanjem ispunjenja, promašaj ostavlja subjektu da se nosi s udjelom promašenog u radnji te to izaziva nepotpunost i osjećaj urušavanja.

Misao o budućnosti kao mjestu nadilaženja onoga što urušavanje stvara jest upravo polje nade, snaga mogućnosti da nekako može biti. Budućnost je otvorenost, poricanje zatvorenosti i ukinuća, a riječi Hanne Arendt da “kad bi čovjek znao da će svijet skončati njegovom vlastitom smrću ili ubrzo nakon nje, svijet bi izgubio svu svoju zbiljnost”¹⁴ opisuju značaj budućnosti kao onoga pred nama sposobnog za razvoj slobode. Najveća prijetnja za blokiranje budućnosti jesu događaji čije su posljedice za ljude totalne. Bomba sposobna za ukinuće života na Zemlji, zbivanja izvan našeg planeta poput smrti Sunca ili pak ekološka kriza, predstavljaju najmoćnija

¹⁴ Hannah Arendt, *Vita activa*, str. 98.

ukinuća dimenzije budućnosti. Izvjesnost što ih sa sobom nose dio je točke urušavanja, stalno je pred nama i u nama te nas tjera na promišljanje odgovarajućih radnji. Ekološka kriza od specifičnog je značenja zato što je dio čovjekovog razvoja, izravna je posljedica potreba za čije zadovoljenje treba iskorištavati dostupna sredstva. Ona u sebi nosi prizvuk neminovnosti, kazuje da se nije moglo drukčije te da potpuna promjena načina djelovanja, ne više štetnog za okolinu, nije moguća. Višak ili entropija kumulira se i ostaje neuhvatljiv za potpunu regulaciju energijom.

Takvo ponavljanje neuspjeha obojeno česticama nagona smrti ostaje u promašajima čije su težnje usmjerene prema zadovoljenju. Ono što izmiče ujedno je i ono što ostaje vodeća sila u proizvođenju kretanja pri čemu se nedostupnu drugost nebitka nastoji iskazima logike bitka opipati i prenijeti u uređene iskaze. Heidegger će reći da mi o bitku znamo samo onoliko koliko o njemu govorimo, kako o njemu mislimo te da on po sebi mimo toga čovjeku nije dostupan.¹⁵ Bitak se može opisati zamjenicom “ono”, a u spoju s kretanjem tvori ono-zahvaljujući-čemu-se-kreće jer dok ima kretanja ima i života. Temeljno mirovanje smrti, granice i okviri što ih ona predstavlja stoje u linijama pred promatranjem i potiču da ih se dosegne i prekorači. Konačnost izbacuje mogućnosti da ju se nadiđe i time odredi subjektivnost. Prateće stanje strepnje izazvano je nesigurnošću, svijesti o osuđenosti na korjenitu samoću pri susretu s izmičućom cjeelinom. Drugi je uz nas, ali on ne može u potpunosti razumjeti naše želje, kao ni mi sami. Sigurnost i čvrstoća stvaraju se pronalaskom formula za operiranje u rasporedu mreža; one će doći prilikom izbačenosti i povlačenja iz glavne struje tijekom čega se grade sredstva za ulazak u novu, promijenjenu struju.

5.

Struja zbivanja uronjena je u jezik i njegove granice. Dvije riječi, “da” i “ne”, jednostavne u svojoj temeljitosti, opisuju mogućnosti pristanka i odbijanja. Ne može se niti samo potvrđivati niti samo

¹⁵ Ljubomir Tadić, *Zagonetka smrti*, str. 187.

negirati, barem ne verbalno. “Da” me zadržava, smješta me uz ono što mi pristaje, dok “ne” određuje uz što ću pristajati. Ako se prihvaća generičku proceduru ljubavi između Dvoje¹⁶ kao jednu od četiri moguće istine (znanost, umjetnost, politika, ljubav), onda je se može smjestiti u polje stvaranja, zajedničkog opiranja “smrti kao negaciji života”.¹⁷ Treba pokušati ne gledati drugoga isključivo očima nadmetanja, nego crpsti iz njega odmak od ništavila, reći mu jednostavno da se bez njega ne može u nastojanju k potvrdi života. Proizvod nastao u susretu između dvoje ostat će dio nastavljanja, te u spoju s mogućnostima budućeg, linija otvorena prema neočekivanome.

Boravak slobode u egzistenciji, snaga započinjanja novog niza što ju pruža ulaz u ono što jest, što se fiksira razmatraju uređenost te pronalaze kanale čije se stjenke šire od nabujalog sadržaja, a on, ako je sposoban prijeći u mnoge sfere i tamo se zadržati, svoje linije pruža drugima. U borbi protiv tijeka svijeta etička dimenzija grupira i povezuje nastojanja, daje poticaje pojedincu da i preko sebe izbacuje među druge poruke htijenja.

Djela su odraz promišljanja događajā i sabiru u okvir stečena saznanja. Želja pomiješana s nužnošću istražuje uvjete egzistencije i prenosi ih u djelo na ogled. Radnje su popraćene trpnjom i patnjom, jer za širi pogled potrebno je odmaknuti se od slijepa sile mnoštva poruka i puštati ih toliko da se održi zdrav kontakt. Tvrdi se da su česte misli o smrti, pa i o samoubojstvu, boljka dokolice. Ako je ona prouzrokovana prisilnim osamljivanjem, gubitkom mjesta u društvu i prekidom normalnih veza, onda pojedinac provodi vrijeme sa svojim mislima, malo sadržaja dolazi, dāni su slični, a kada se informacije iscrpe i sve već bude dotaknuto više puta, ostaje smrt kao zadnja točka. Prva pomisao na nju i prvi bliži susret s njome mogu biti novi, dotad tako nedoživljeni. Nakon toga ona dobiva nove, teže dimenzije što na kraju može dovesti do toga da “četiri zida koji se približavaju jedan drugome”¹⁸ ne ostave mjesto za izlaz. Smrt se svakako približava, ona u nekom pogledu nama pripada kao činjenica pa bi

¹⁶ Alain Badiou, *Manifest za filozofiju*, str. 15.

¹⁷ Ljubomir Tadić, *Zagonetka smrti*, str. 221.

¹⁸ Jean Améry, *Dići ruku na sebe*, str. 126.

se moglo izmijeniti Descartesove riječi i kazati “umirem, dakle jesam”.¹⁹ Ne prihvatiti dolazak biološke smrti, nego umrijeti slobodno, ući u nju protiv logike života za Jeana Améryja znači iskustvo slobode čije prokletstvo samoubojica (suicidar) osjeća intenzivnije od drugih.²⁰ Pri neuspjehu da bude dio društva, u nemogućnosti da svoju slobodu ostvari, da diše među drugima bez tjeskobe pojedinac se povlači i nakuplja ostvaraje slobode u svojoj samoći, iscrpljuje je, traži nove mogućnosti i ne nalazi ih. Javlja mu se strah zbog misli da nema više ničega, pojmovi ga ne održavaju i kriza završava gonjena posljednjom mogućnošću.

Granične situacije potresaju posljednje ostatke osobe i u tim se slučajevima pronalaze prvi poticaji, temeljne postavke: primjerice, što ostaje kada se sve poništi? Ima li krajnje točke nekakve neotklo-njive i neponištive srži? S obzirom da se to ne odvija u igri niti u tre-zvenim promišljanjima koncepata, istovremeno je potrebno izdržati pritisak ništenja te strpljivo stvarati postavke. Krv i strpljenje tada jedno drugo izazivaju, a proizaći bi mogao čvor dovoljan da osobu preobrazi u nositelja nade. Imat će snagu da procjenjuje tuđe jade, da razumije dubine te će graditi protivljenje ponižavanju i ismijava-nju, jer oni ukidaju slobodu disanja. Destruktivnost u svojoj vezi sa smrću može biti usmjerena prema van na druge ili prema unutra na sebe. Sukobi između drugih dok se na svojim stranama grade ili oni između dijelova jastva stoje pod strahom od ništenja. Konstrukcije nad izvornom prazninom ulaze pritom u odnos spram drugosti odak-le im stižu materijali.

Tijelo biva ispisivano procesima, trpi zbog blizine smrti i odu-miranja te reagira na dimenzije realnosti kao prva postavljenost čovjeka u svijetu. Dio je cjeline bitka, a u odnosu prema ljudima dobiva novu dimenziju i značaj s obzirom na svoju materijalnost i smrtnost. Od gradnje ljudskog svijeta stižu sredstva s ostvarivošću u smjeru koristi ili uništenja. Razlika između subjekta i objekta nudi čovjeku moć da ono drugo sebi podredi, da ga iskorištava, a ako je ono priroda, onda prevelike intervencije u strukturu mogu izazvati

¹⁹ Ibid., str. 36.

²⁰ Ibid., str. 143.

povratnu reakciju izmicanja tla. Takva opasnost dio je čovjekove nestabilnosti i rizika opstanka zbog krhkosti sustava, no upravo ulazak u titranje sklopova omogućuje nova značenja. S hodom tijela kroz polja, čestice prema njemu nose sitne eksplozije zbivanja uređenih tako da djeluju preusmjeravajući tokove. Zbir čestica tvori rođenje, drugi zbir smrt, a pronaći u tim dvama događajima unutarnji smisao, njihovu bit može se jedino ako se jedno shvati kao početak i mogućnost novoga, a drugo kao kraj i prestanak takve mogućnosti. Tada su to točke što omeđuju niz i nalikuju Epikurovoj misli da smrt “nema nikakvog posla sa nama; jer dok mi postojimo, smrti nema, a kad ona stigne, onda nas više nema”.²¹ Ovdje bi dobro pristajao pojam negativiteta sa svojom prisutnošću ne samo u smrti kao apsolutnom negativitetu, nego također u svakom odnosu između dvoje.

Spajanje tijela s tradicionalnim pojmovima duha ili duše stvorio je fiksna i neodvojiva složaj kompleksnih procesa, no time je nestala vjera u smrtnost tijela i besmrtnost, primjerice, duše. Na onome se je svijetu moglo živjeti bez materije i pripadnog joj propadanja – smrt je bila pobijedena, a život vječan. Takvo se stanje nije održalo, jer smrt provocira život, njena patnja rađa goleme sumnje i tjera na stvaranje složenih odgovora za otvaranje slobodnih prostora. Neiscrpnost poticaja što odatle proizlaze sažima Schopenhauer u tezu: “da nije smrti teško da bi čak bilo i filozofiranja”.²² Svaki rad u sebi hvata pružene mu niti kako bi poništio zapreke, nosi se s prisutnošću prijetnji i straha što ga one izazivaju, a konačan plod djelovanja može postati svjetlo strpljenja i otvorenosti.

6. (Zaključak)

Snaga misli, kako sve zlo stoji u bliskoj vezi s nestrpljenjem, opisuje čovjeka kao onoga tko pred pritiskom ispituje svoju izdržljivost. Ona je tanka, izložena i bez naročite zaštite, ali u sklopu toga iz nje izbijaju linije određene dužine što kruže oko čovjeka dovoljnom brzinom da dio pritoka odbije, a dio u sebe primi. Način života i

²¹ Ljubomir Tadić, *Zagonetka smrti*, str. 83.

²² *Ibid.*, str. 105.

učenje o njemu komplementarno je s učenjem o zlu i smrti.²³ Kri-
tični trenuci rađaju nadu ako se ono pretrpljeno sastavi u obuhvat-
nu sliku prikladnu za primjenu kod drugih suputnika. Pristajanje na
ukinutost i konačnost znači izgubljenost mjesta odakle bi se mogla
probiti poništavajuća sila i njena šireća otvorenost. Drugi mi kazuje
gdje da tražim izmještene perspektive, nudi mi svoje negativitete,
a ja ih preko toga ugrađujem u svoja zahvaćanja. Ono bezgranič-
no nije pojmljivo jer uvijek zamišljamo okvire i elemente što ga
sačinjavaju. Ta se konačnost sa svojom nedostatnošću upisuje i u
pojmovne osjećaje strepnje da ne hvatamo dovoljno, da nam mnogo-
što izmiče izazivajući tjeskobu. Pogled na budućnost ili pogled pred
sebe zapaža rasporede. Od sastavnih elemenata mnoštvo ih djeluje
na promatrača stvarajući pretežno reakcije nesigurnosti i straha. No
upravo ono između, ono nerazaberivo predstavlja polje za ulaganje,
ono neistraženo i otvoreno što donosi neočekivanosti.

Literatura:

Améry, Jean (2011) *Dići ruku na sebe. Diskurs o slobodnoj smrti*. Naklada
Ocean More: Zagreb.

Arendt, Hannah (1991) *Vita activa*. Biblioteka August Cesarec: Zagreb.

Badiou, Alain (2001) *Manifest za filozofiju*. Naklada Jesenski i Turk: Zagreb.

Camus, Albert (1998) *Mit o Sizifu*. Matica hrvatska: Zagreb.

Morin, Edgar (2005) *Čovjek i smrt*. Scarabeus-naklada: Zagreb.

Ragland, Ellie (1995) "Lacan's Concept of the Death Drive". U: *Essays on the
Pleasures of Death. From Freud to Lacan*. Routledge: New York – London.

Ragland-Sullivan, Ellie (1992) "Death Drive (Lacan)". U: Wright, Elizabeth
(ed.), *Feminism and Psychoanalysis. A Critical Dictionary*. Basil Blackwell:
Cambridge.

Tadić, Ljubomir (2003) *Zagonetka smrti. Smrt kao tema religije i filozofije*.
"Filip Višnjić": Beograd.

²³ Ibid (str. 84).